

Развитието на идеята за парламентаризма в трактата на Джереми Бентам „Тактика на законодателните събрания“

ас. Веселин Гръцманов

The development of the Idea of parliamentarism in Jeremy Bentham's Tract "Essay on Political Tactics": Bentham's The "Greatest happiness principle", or the Principle of Utility, forms the Cornerstone of all Bentham's thaut. By "happiness", he understood a Predominance of "pleasure" over "pain". He also suggested a Procedure for estimating the Moral status of any Action, which he called The Hedonistic calculus. His principle of Utility regards "good" as that which produces the Greatest amount of pleasure and the Minimum amount of Pain and "evil" as that which produces the most pain without the pleasure.

Key words: Natural Law, Utilitarianism, Greatest happiness principle, Liberal Theory, Civil Rights

Бентам обосновава подхода прилаган от него към проблемите на парламентаризма като анализ на тактиката в законодателните събрания. Така той извежда целите на своите теоретични разсъждения и ги обобщава като: „изкуство да се търси и намира порядъка и реда“ в парламентарния живот. Целта му е свързана с рационалистката идея за общото добруване, реализирано чрез емпиричния опит, натрупан в сферата на правото. Като фундаментално предизвикателство пред реализирането на тази цел той посочва постигането на консенсус в законодателните събрания. Консенсус, който да изрази крайното съгласие по всеки конкретен обществен проблем. Атестат за качеството на парламентарните действия е до каква степен тези действия допринасят за реализирането на въпросния консенсус, така че максимално широк кръг от политическото представителство да насочи усилията си във «вярната» посока.

Ресурсът за реализиране на тази цел е разчертан в две насоки, първата е съставът на законодателното тяло, който е отражение на качеството и спецификата на всеки народ, както и на капацитета и способността за рационална законодателна дейност, като резултат от всеки конкретен изборен вот. Последното е отражение на конкретиката на политическия момент отразен в законодателното събрание. Съответствието на парламентарната воля към дадения момент с очакванията и заявените интереси на гражданското общество дават оптималния баланс на парламентаризма. Проблемите на политологията, реализирането на политически проекти, способите за политическа доминация, остават извън изследването на Бентам. Спорни са и проблемите свързани с унифицирането на правата на парламентарните представители. В трактата е доловимо неизкристализираното статукво на консервативното общество на Великобритания от края на XVIII век, в което идеите за абсолютно равноправие на Великата френска буржоазна революция никога не са намирали значителен терен за разгръщане.

Поставянето на дневен ред на проблема за гласността на случващото се в законодателните събрания е изключителен принос към бъдещата технологична епоха, в която пряката демокрация като че ли бива реабилитирана чрез медийното присъствие като фактор в законодателния процес. Политическите интереси изразени в законодателните събрания формират групи, определяни в трактата от Бентъм като политическо тяло, което може да има статут на парламентарна фракция или дори цялото народно представителство. Израз на неговата дееспособност е целенасочената воля, изразена и формулирана в конкретното мнение по даден проблем от обществено значение. Индивидуалният фундамент на тази воля е изрично подчертан, но той може да намери реализация единствено в рамките на консолидираните усилия на политическото представителство в дадена парламентарна група. Възможността да се реализират индивидуалните качества и интерес чрез платформата на колективното представителство и общите политически усилия е възможност за реализиране на очакванията и интересите на максимален широк кръг от обществените

очаквания. Според Бентам постигането на консенсус по всички проблеми и между всички е невъзможна цел, но следването и като усилие не е лишено от смисъл, тъй като е движение в една и съща посока. Мнозинствата формирани по този път са разумния компромис, резултатите от който трябва да бъдат приети за основа на законодателството. Партийното разпокъсване в началото на XIX век е било все още непознато, а парламентарният живот за който Бентам говори представлява една много жизнена и променлива среда, на динамични мнозинства, възникващи по повод на разискванията по конкретен проблем. Установяването на изискуемите мнозинства за приемането на един или друг закон постепенно оформя скала от принципи, по дадени обществени проблеми.

Остойностяването на целите на политическите крила в обществото чрез прага на вота е нов момент в парламентаризма, различен от индивидуалната монархическа воля в законодателството. Константна величина за всяко парламентарно решение се явява неговата законна сила, без значение с какъв обем подкрепя тя е реализирана. В този смисъл легитимността на парламентарните решения според либералното разбиране на Бентам далеч превъзхожда едноличния монархически подход.

Гласността е този фактор, който отличава зараждащата модерна парламентарна традиция от затворения прикрит подход на всяко еднолично осъществено законодателство. Гласността има обвързваща сила, заявените публично в парламента мнения и позиции обвързват „членовете на събранието в границите на дълга“ пред обществото. Чрез гласността публичният контрол става фундаментална възможност на гражданското общество да контролира случващото се в законодателната власт. Обществената оценката става своеобразен съд за парламентарните действия чрез гласността. Враговете на гласността според Бентам са престъпниците, тираните и недобросъвестните. Аудиторията в законодателните събрания за него не е достатъчна, за да гарантира дългова обвързаност с обещаното. Гражданското общество е крайният адресат, към който е отправен актът на гласността. Партийните пристрастия в парламента снижават нивото на безпристрастност на оценяване на полезността на едно или друго решение. За това гражданското общество е единствен гарант за тази безпристрастна оценка.

Публичното доверие, реализирано чрез гласността се случва на базата на психологическата оценка за всичко осъществено видимо, а не в тайна. „Най-добрият законопроект, подготвен в тайна, събужда по-голямо недоверие от най-лошия законопроект изработен чрез гласност на обсъждането“. Подобна откритост е наложително да бъде двустранна, защото гарантира обективна оценка от страна на обществото за парламентарната дейност. Доверието на обществото е гарант и за политическо дълголетие. Откритото управление, макар и видимо уязвимо за опозиционни атаки е за предпочитане пред задкулисието, защото е базирано на оценката на гражданското общество. В този смисъл опозиционните действия са в помощ на управлението, те са коректив на нивото на парламента идентичен, макар и поограничен от коректива на обществото. Освен всичко друго гласността и публичната оценка играят в дългосрочен план морализираща роля спрямо обществото и ограничават популизма и манипулативното отношение към политиката. Важно преимущество на гласността е акомулирането на съзнателна избирателна активност в следствие на миналата политическа дейност. Оценката за свършеното в предходен мандат става на базата на гласността. От друга страна тя е ресурс за попълване на управлението с качествени идеи и хора които да ги реализират в политиката. Гласността просвещава гражданите и въвежда в управлението най-добрите.

Отношението на Бентам към печатните издания е изключително положително. Според него те са гаранция за реализирането на гласността. Проблемите свързани с манипулирането на общественото мнение чрез тях, познати ни от съвремението обаче не са отчетени. Обяснение за това може да се намери в началния етап от тяхното развитие и в качеството на Британския печат. Като институция медиите се доближа-

ват най-много до идеята на Бентам за максимално широк кръг от хора, които да реализират своите очаквания. Сериозни са възраженията в обратна посока, против приложението на гласността в парламентарното управление, но това се прави с цел разкриване на всички аспекти от нейната специфика, а не като отрицание.

Бентам залага на компетентността и експертната оценка на обикновения гражданин, които чрез гласността е въввлечен по един или друг начин в управлението. Той прилага социологически подход при разглеждането на предполагаемите групи в обществото, които биха се възползвали от гласността и как тези групи реагират и прилагат преимуществото от нея в участието си в обществено-политическия живот.

Друг негативен аспект на гласността в парламентарния живот е визиран в преекспонирането на публичния образ на парламентаристите, преекспониране, което изкривява обективната истина за тях, без те да са виновни за това. Възможността за публична изява е изкушение за популистите. Възможно противодействие срещу заплахата от популизъм Бентам вижда в откритото представяне на парламентарните гласувания поименно, а не просто количествено. Силата на решенията взети с мнозинство не е достатъчна гаранция пред качеството на гласовете съставляващи мнозинствата. Привежда се и интересната хипотеза, при която би било от полза за обществото да се прикрие естественото разногласие в парламентарния дебат породено от гласността. Такава хипотеза той открива в историята на Американския сенат по време на Войната за независимост, когато всички решения на сената са били представени като решения взети с абсолютно мнозинство, макар и това да не е било така, за да се придаде авторитет на законодателната власт в труден за федерацията момент.

Гласността би имала негативно отражение върху обществото ако облагодетелства външните врагове на държавата или служи като оръжие за публично оскърбление на политическия опонент, каквато слабост често наблюдаваме в нашия съвременен политически живот. В този смисъл гласността не може да бъде изведена като абсолютен принцип и да бъде укрепена със закон, защото тя разгръща силата си главно в спокойни и устойчиви времена. Публикуването на парламентарните стенограми, участието на външни лица като публика в заседанията на парламентите, медийното представяне, подпомагат законодателния процес.

Според Бентам върховна цел пред тактиката на всяка законодателна власт е реализирането на колкото е възможно по-голямо обществено благо. По този повод, като аргумент от противното, той изтъква, че преодоляването на пречките пред тази цел са важен ангажимент на законодателната власт. Бездействието е изведено като първи важен порок на парламентите, като най-честата негова причина се явява намесата на изпълнителната власт, както и външно политическата обстановка. В този аспект настоящата ситуация у нас е идентична с дадения пример. Безползните решения на събранието са друг важен порок на парламентарната дейност, който затормозява законодателството и удължава пътя към реализирането на целите на утилитарната политика. Нерешителните действия при приемането на определено законодателно решение дискредитира усилията на законодателната власт и неминуемо води до загуба на време, което от гледна точка на рационалната същност на концепцията на Бентам е съществен порок. Проблематиката свързана с ограничаването на правото на собственост, чрез удължаването на мораториума за придобиване на земя от физически лица у нас е красноречив пример в тази насока. Обратното на това-прибързаните и немотивирани решения също поставят негативен отпечатък върху парламентаризма.

Следващият недостатък, ще цитирам дословно, е във връзка с намерението на настоящото правителство у нас да отмени забраната за тютюнопушене в закрити помещения. „Колебанието в приетите мерки-този недостатък има много общо със забавянето, но не доста по-опасен от него. Колебанието отслабва увереността в мъдростта на събранието и в продължителното действие на приетите законодател-

ни мерки." Следствие от тези колебания в законодателната воля са и караниците и скандалите при дебатирането на решенията, съставляващи сериозна заплаха, както за политическите нрави, така и за гражданския мир в страната. Най-малкото, което би последвало в такава обстановка е отклонението от истинските цели на законодателната дейност. Общото благо, изведено като върховен принцип на законодателната дейност, е несъвместимо с недобросъвестното отношение на политическите партии и участници в управлението, в този смисъл добросъвестното отношение към всеки проблем стоящ пред парламента е задължителен тест изпитание за лоялност към интереса на обществото, а не само към политическата сила излъчила представителите.

Възможно е да бъдат допускани порочни законодателни решения свързани с некомпетентност, като например-неправилни по редакцията си решения или такива, чието съдържание е опорочено от липсата на достатъчно изразена воля, диктат над личната воля на депутатите от мнозинствата, в които те членуват, подкупване на тяхната воля, както и обикновената човешка грешка. Усъвършенстването на парламентарната дейност е изведено като принцип. Тя не бива да остава на случайността и влиянието на негативни фактори, тоест концепцията на Бентам е креационна, отворена към нововъведения. „Разумът и истинското разбиране за свободата“ стават жалони за пригодност за участниците в тази върховна дейност в обществото. Деспотизмът, демагогията, анархията и тиранията не идват изведнъж те са следствие от безпорядъка и липсата на базисни принципи и представената от автора парламентарна тактика усъвършенства уменията тези слабости да бъдат избягнати.

Изключително интересно е виждането на Бентам за статута на председателя на законодателното събрание. За критично ниското ниво на парламентарна култура достигнато у нас понастоящем свидетелства принципното изискване, обосновано от Бентам, към председателя на всяко законодателно събрание да не е ангажиран с никоя от страните в събранието, да не взема участие в пренията и да няма ангажимент към никоя от политическите фракции. Медиите у нас изобилстват с интервюта по злободневни политически проблеми, в които бившия и настоящия председател на нашия парламент са активни в защитата на политиканските позиции на своите фракции. Върхът на деструктивизма е травеститната роля на заместник председателите, сменящи парламентарната си роля, според прищявката на момента, за да защитават час по час злободневни политически тези. „ Председателят на събранието не трябва да изпълнява никакви други задължения освен тези които са му вменени от неговата длъжност, т. е. той няма право да прави предложения, да участва в пренията и гласуването и това правило е в негова изгода, както и в изгода на самото събрание” Дедалвирането на парламентаризма достига у нас небивали измерения и това не вечае нищо добро за обществото ни. В

Друга важна последица от гласността е качеството на парламентарните речи. Недопускането на писани речи в събранието култивира особена интонационна среда натоварена с психологизъм и емоционалност, фактори, които вече са станали неотменима част от парламентарния живот. Възниква взаимовръзка между различните парламентарни речи, която е автентична поради емоционално психологическия сблъсък. Други тактически прийоми от този порядък са адресирането на парламентарните речи по правило към председателя на събранието, факт характеризиращ арбитражката и неутрална роля на човека институция. Обратното би означавало подклаждане на конфронтацията, която и без това е в основата на политическите прения. Безличните обръщения към опонентите е друг консенсусен похват снижаващ нивото на противопоставяне. Всяка парламентарна критика трябва да е принципна, а не на лична основа и особено да засяга честа и достойнството на опонента. Бентам очевидно поддържа древния принцип, че човек дори и ангажиран с политическа дейност не бива да действа спрямо своите противници със средства, които сам не би искал да бъдат приложени към него.

Относно независимостта на законодателната власт в трактата ясно са очертани граничните зони, зад които изпълнителната власт в лицето на монарха и правителството никога не би следвало да преминават. Доводите за подкрепа на една или друга законодателна инициатива от страна на тези субекти по скоро затормозяват отколкото подпомагат законодателния процес.

Относно процедурите свързани с гласуването те са подчинени на принципа, че са израз на свободата на законодателния орган и съставляващите го субекти. Съществуват множество видове гласуване. Дадени са няколко възможни разграничения: първото е гласуване за даден субект и гласуване по даден проблем; второто е просто гласуване, изискващо еднозначен отговор и сложно гласуване, налагащо формулиране и защита на определена позиция; тайно и явно и т. н. Въздействието върху общественото мнение е единственият критерий за пригодност за избора на един или друг метод за изразяване на законодателната воля.

Общото благо като върховен ръководен принцип на утилитаризма става обяснение и за един друг оценъчен критерий към парламентарното поведение. Става дума за възможността за отсъствие от заседанията на събранието и използването на тази възможност като парламентарен похват за извличане на изгода. Бентам е на мнение, че „абсентизмът” е порочна практика в парламентаризма поради ред причини. На първо място той е израз на занижена дисциплина, в същото време това може да е породено от небрежно изпълняване на задълженията да представляваш избирателите, което е още по голямо отстъпление от общия интерес, на трето място абсентизмът е показателен за наличието в законодателната дейност на неподходящи хора без амбиции и капацитет да я осъществяват. Съществува обаче и друга страна на абсентизма, когато той се използва съзнателно като тактически прием за получаване на надмощие или политическа изгода. Това е похват блокиращ приемането на законодателни решения, той дава възможност за изненада на опонентите. Нетипичен за съвременния етап от развитието на парламентаризма остава монархическата склонност да не бъдат свиквани законодателни събрания през Средновековието, като по този начин кралската институция доминира еднолично в законодателната дейност. Като предупредителни средства против прояви на абсентизъм от страна членове на събранията Бентам препоръчва изпитаните в историята способности – залози, гарантиращи добросъвестно участие, глоби и дори арест. Абсентизма логично води до възникването на института на кворума, които според Бентам е инструмент за преодоляване на неговите недостатъци. Тук като базисен принцип отново се явява общественото благо и по-точно общественото мнение фрустрирано от негативните последици на абсентизма. Кворумът при вземане на законодателни решения за дава едно санитарно ниво на легитимност на участващите в тях, под което би било неетично и недействително да се работи.

В трактата е отделено място и на ролята на присъствието на външни лица в заседателната зала. Представителните събрания са отчетливо диференцирани от пряката демокрация и в този смисъл примерите, които Бентам дава от Френската революция за доминация на външни лица в законодателните събрания са с негативна оценка. Предписанията му са крайни от днешна гледна точка, защото той препоръчва местата за публика по време на заседанията да са платени, за да се избегне възможността простолюдието и злонамерената тълпа да влияе върху качеството на законодателството.

Интересна е мотивацията на Бентам по повод на женското присъствие в пленарната зала, той е категоричен, че подобна свобода би разстроила непоправимо реда и добрите обноски и никой не би имал полза от това. Очевидно времето за политически права на жените на предела между XVIII и XIX век все още не е настъпило.

Великите народи се отличават с умението си да налагат културни модели на съревнование в сферата на икономиката, политиката, държавността и т. н. Невежеството и популизма доминират масовия съвременен политически дебят. Трактатът на Бентам

„Тактика на законодателните събрания” е пропит от рационален смисъл. В него откриваме основните конституционни принципи, както и базисните устройствени механизми на парламентарната демокрация и това го прави и понастоящем актуален.

ЛИТЕРАТУРА

[1] Дачев, Лъчезар, История на политическите и правни учения, дял втори, изд. Свида, 2007

[2] Бентам, Джереми, Тактика законодателных собраний, Л. А. Велихова, СПб., 1907

[3] Бентам, Джереми, Введение в основания нравственности и законодательства. Основные начала гражданского кодекса. Основные начала уголовного кодекса, СПб. 1867

За контакти:

Асистент Веселин Гецов Гръцманов, Юридически факултет на РУ „Ангел Кънчев”, тел. 0890235946, e-mail jewelvesso@yahoo.com

Докладът е рецензиран.